

Marc HOOGHE, *Nieuwkomers op het middenveld. Nieuwe sociale bewegingen als actoren in de Belgische politiek*, Vrije Universiteit (Politieke Wetenschappen) Brussel, 1997, promotor: Kris De Schouwer

---

De afgelopen drie decennia werd het Belgisch politiek systeem geconfronteerd met een nieuw fenomeen op het maatschappelijk middenveld: de nieuwe sociale bewegingen. Nieuwe sociale bewegingen zijn ontstaan in de periode na 1965, vertonen over het algemeen een links-libertair ideologisch profiel en richten zich qua rekrutering vooral tot de nieuwe middenklasse. In deze studie worden specifiek de vrouwenbeweging en de milieubeweging onderzocht, omdat zij de belangrijkste nieuwe sociale bewegingen zijn en bovendien nog relatief weinig onderzocht werden in Vlaanderen. Specifiek stellen we ons de vraag of deze nieuwe sociale bewegingen er in zijn geslaagd door te dringen tot het politiek besluitvormingsproces.

De theoretische benadering van *elite challenging* politieke participatie is de afgelopen decennia enorm geëvolueerd. Waar tot in de jaren zestig de onconventionele politieke participatie vaak werd beschouwd als een irrationeel fenomeen, wordt dergelijke participatie nu beschouwd als een normaal onderdeel van het participatierepertoire van de politiek mondige burger. Daarbij heeft de *resource mobilisation approach*, die er van uitgaat dat protest geen automatische reactie is op onvrede maar enkel kan voorkomen indien voldoende materiële hulpbronnen voorradig zijn, een belangrijke rol gespeeld. Vooral in Europa kreeg de 'new social movement'-school navolging, die het ontstaan van deze bewegingen kadert in de studie van grootschalige moderniseringsprocessen en in sterke mate werd beïnvloed door het werk van Habermas, Touraine en Inglehart. Een relatief nieuwe benadering is het *political process model* van de Amerikaanse auteur Doug McAdam (1982). Hij bouwt voort op de resource mobilization-aanpak, maar ziet sociale bewegingen daarbij in de eerste plaats als politieke actoren. Het *political process model* ligt aan de basis van het synthetisch model dat gebruikt wordt in deze studie.

Daarbij gaan we er van uit dat de kansen van een nieuwe sociale bewegingsorganisatie om toegang te verwerven tot het politiek besluitvormingssysteem beïnvloed worden door een geheel van interne en externe factoren, waarvan de belangrijkste vier zijn: de *political opportunity structure*, de graad van interne organisatie, de ideologische opties van de beweging en de plaats in de protestcyclus.

Onder *political opportunity structure* verstaan we het geheel van politieke kenmerken die het voorkomen van protest tegengaan of bevorderen. We kunnen

daarbij een onderscheid maken tussen de formele toegangsregels in verband met de besluitvorming en de meer informele responsstrategieën van de heersende elite.

Wat de interne organisatie betreft zien we dat een beweging vooral tot ontwikkeling kan komen als ze een beroep doet op reeds bestaande communicatie- en rekruteringsnetwerken. De kenmerken van deze netwerken bepalen ten dele de speelruimte van de beweging.

Inzake de ideologische opties merken we op dat beide bewegingen drijven op een ruime mate van consensusmobilisatie: de steun voor een betere bescherming van het leefmilieu en de emancipatie van vrouwen is, blijkens enquêtes, ruim verspreid onder de Vlaamse bevolking. Uitdaging is echter die consensusmobilisatie ook om te zetten in actiemobilisatie. Daarbij blijkt het niet alleen noodzakelijk te komen tot een collectieve 'schuldvraag', zoals McAdam veronderstelt, maar dient ook het besef van een collectieve oplossing ingang te vinden. De actoren zullen slechts tot participatie overgaan als ze inzien dat ze via collectieve actie, en enkel via collectieve actie, kunnen bijdragen tot een oplossing van het probleem.

Vierde element in het model is de protestcyclus (Sidney Tarrow), dat vooral kan gezien worden als een terugkoppelingselement. De opkomst van de nieuwe sociale bewegingen valt te situeren in een ruimere protestcyclus die vanaf 1965 in de westerse samenlevingen opgang maakt. De ontwikkelingsgeschiedenis van de twee onderzochte bewegingen verloopt grotendeels zoals Tarrow voorspelt: een snelle ontwikkelingsfase die vooral gedragen wordt door autonome organisaties. Daarna volgt een plateaufase en een geleidelijke afkalving. De trend tot institutionalisering werd zeker teruggevonden, de voorspelde trend tot radicalisering bleef zo goed als afwezig in Vlaanderen. De protestcyclus grijpt in op de overige drie elementen van het model: de mate van politieke openheid wordt beïnvloed door de precedënten van eerdere organisaties, de netwerken die door de pionierorganisaties worden gegenereerd kunnen gebruikt worden door organisaties die later in de cyclus actief worden, en de ideologische opties van de verschillende bewegingen en organisaties stoelen in grote mate op bewegingsoverschrijdende *master frames*.

In deze studie hebben we dit model toegepast op het politiek functioneren van de milieubeweging en de vrouwenbeweging in Vlaanderen gedurende de periode 1970-1990. De 'nieuwe' milieubeweging ontstond op het eind van de jaren zestig en bestond aanvankelijk vooral uit protestacties tegen lokale vormen van milieuverstoring. Deze lokale factor is ook steeds de belangrijkste motor van milieuprotest gebleven; pogingen om op supra-lokaal vlak tot koepelvorming over te gaan bleken minder succesvol te verlopen. De milieubeweging kan bij haar mobilisatie een beroep doen op twee soorten netwerken. Er zijn ten eerste de lokale netwerken, waarbij de bewoners van een bepaald gebied zich verenigen tegen een vermeende bedreiging van hun leefomgeving. Het

cultureel lokalisme, dat in de literatuur meestal wordt bestempeld als een archaisch element kan dus ook ten dienste staan van leefmilieumobilisatie. Tweede rekruteringsnetwerk wordt gevormd door de jeugdverenigingen voor natuurstudie, die tot nu toe in de onderzoeksliteratuur sterk verwaarloosd werden, maar die alleszins bijdragen tot een vlotte generationele afwisseling binnen de milieubeweging, en die wat dat betreft kunnen vergeleken worden met de jongerenafdelingen van de politieke partijen. Bij de vrouwenbeweging, die niet kan rekenen op dergelijke jeugdorganisaties, verloopt de generationele afwisseling in elk geval veel minder vlot. Bij de respondenten uit de lokale milieugroepen vinden we nauwelijks klachten terug over een gebrek aan resources, die blijkbaar in voldoende mate uit de eigen achterban kunnen betrokken worden. Bij de nationale milieuorganisaties is die klachtenstroom echter wel aanwezig en de financiële situatie wordt pas rechtgetrokken dankzij een nieuwe subsidieregeling uit 1991. De milieubeweging is de afgelopen jaren duidelijk opgeschoven naar een sterkere politieke integratie, onder meer door de deelname aan de Mina-raad en andere adviesorganen.

De vrouwenbeweging ontstond in de periode 1968-1972 en onderging in sterke mate de invloed van buitenlandse voorbeelden. Ook hier ging het initiatief duidelijk uit van autonome groepen, maar de scheidingslijn tussen autonome en politiek geïntegreerde groepen is niet zo absoluut als soms wordt verondersteld. Reeds van bij het begin richtten sommige autonome groepen, zoals het Vrouwenoverlegkomitee, zich expliciet op vrouwen die reeds actief waren in de gevestigde politieke instellingen. Specifiek probleem voor de vrouwenbeweging is wel dat een zeker territoriumconflict ontstond tussen de 'oude', vaak verzuilde vrouwenbeweging, en het nieuwe feminisme, waardoor een eendrachtig optreden van de vrouwenbeweging als geheel werd bemoeilijkt. De vrouwenbeweging is vroeger dan andere nieuwe sociale bewegingen in een integratiefase beland. Reeds van in de tweede helft van de jaren zeventig verdwenen een groot aantal autonome groepen en hun plaats werd ingenomen door vrouwenafdelingen van politieke partijen, vakbonden, culturele verenigingen en dergelijke. De integratie nam bij de vrouwenbeweging dus de vorm aan van het opgeven van de organisatorische autonomie en het zich integreren in grotere instellingen.

Uit de ontwikkelingsgeschiedenis van beide bewegingen blijkt dat de 'political opportunity structure' voor nieuwe sociale bewegingen relatief ongunstig is in Vlaanderen. Zowel op het informele als op het formele vlak blijkt het bijzonder moeilijk toegang te verwerven tot het besluitvormingsproces. De grotere integratie in het politiek systeem heeft er niet toe geleid dat de nieuwe sociale bewegingen kunnen binnendringen in het centrum van de machtsuitoefening. Wel is er op inhoudelijk vlak een belangrijke respons van de elite, die meer aandacht gaat besteden aan zaken als leefmilieu en emancipatie, zonder dat

dit evenwel een topprioriteit wordt in het beleid. We moeten dus duidelijk een onderscheid maken tussen twee dimensies van het begrip politieke openheid: thematische en actoriële openheid. Een ruime thematische openheid kan een absorptiemechanisme voor politiek protest vormen. De Amsterdamse onderzoeksgroep rond Hanspeter Kriesi stelt daarbij dat nieuwe sociale bewegingen vooral strategische allianties zullen sluiten met de socialistische en communistische partijen. Voor de Vlaamse context hebben we deze bevoorrechte relatie niet teruggevonden. Ideologisch is er ongetwijfeld een affiniteit met de linkse en ecologische partijen, maar op strategisch vlak lijkt er geen sprake van bevoorrechte banden. Veeleer is er sprake van een strategische distantiëring en interactie, zoals Stefaan Walgrave in zijn doctoraat beschrijft. De nieuwe sociale bewegingen werken samen met alle partijen die een progressief potentieel hebben, en daarbij blijken de CVP en de Volksunie vaker aan bod te komen dan op basis van de literatuur kon worden verwacht. Theoretisch kunnen we er van uitgaan dat de voorspelde voorkeur voor socialistische en communistische partijen vooral geldig zal zijn in landen met een bipolair partijstelsel en minder in landen met een meer versnipperde partijstructuur.

De netwerken waaruit beide bewegingen ontstonden vertonen een sterke lokale verankering. Voor de milieubeweging stemt dit overeen met de literatuur, bij de vrouwenbeweging was de lokale factor sterker dan kon worden verwacht. Deze lokale verankering vormt aan de ene kant een belangrijk rekruteringskanaal voor plaatselijke bewegingsorganisaties, maar bemoeilijkt het uitbouwen van stevige structuren op nationaal vlak. In de literatuur komt onvoldoende tot uiting dat deze netwerken een sterke organisatorische component vertonen. De concurrentie tussen verschillende organisaties in de strijd om een beperkte inzet van activisten blijkt hierbij minder hevig dan kon worden verwacht, en overlappende lidmaatschappen bieden eerder voordelen onder de vorm van een vervlechting van verschillende organisaties. Deze vaststelling is van belang in verband met de ontzuilende functie die vooral de vrouwenbeweging heeft uitgeoefend. Die functie kwam er niet door het samenbrengen van personen die buiten de zuilen stonden, maar wel door het creëren van netwerken tussen personen die reeds actief waren in verzuilde organisaties. Door het feit dat vooral de vrouwenbeweging rekruteerde uit reeds gepolitiseerde netwerken kon van de uitbouw van een sterke centrale organisatie, die dan in concurrentie zou komen te staan met de netwerkgenererende organisaties, geen sprake zijn, en nam de vrouwenbeweging eerder de vorm aan van losse netwerken of *coalitions*. Van het vormen van een eigen vrouwenpartij kon in die context helemaal geen sprake zijn.

Ondanks de geobserveerde trend tot grotere politieke integratie hebben we geen sporen teruggevonden van een *natural life cycle*, waarbij elke organisatie afzonderlijk het institutionaliseringstraject aflegt. Veeleer is sprake van een selectieve uitval van de autonome groepen, terwijl de geïnstitutionaliseerde

organisaties een grotere overlevingskans hebben en daardoor op termijn de beweging als geheel gaan overheersen. De interne organisatie van de beweging blijkt in de meeste gevallen ook in staat de nodige materiële hulpmiddelen te genereren voor het functioneren van de beweging. De centraliteit van de *resources*, die verondersteld wordt door de aanhangers van de *resource mobilization approach* moet dan ook genuanceerd worden. Voor de meeste lokale bewegingsorganisaties is de beschikbaarheid van materiële resources niet direct een probleem. Resources worden pas problematisch voor organisaties die op nationaal niveau werken, die kapitaalsintensieve activiteiten ontwikkelen, of onvoldoende resources kunnen genereren van de eigen achterban. Deze organisaties zullen wel aangewezen zijn op overheidsfacilitering, die echter slechts zeer aarzelend wordt toegekend in België. De organisatorische innovatie door nieuwe sociale bewegingen zorgt voor nieuwe structuren, die niet beantwoorden aan het traditionele rationeel-bureaucratische model, maar die wel een goede adaptie aan moeilijke omgevingsfactoren toelaten en in de praktijk ook blijken te functioneren.

De nieuwe sociale bewegingen blijken minder aandacht te besteden aan het expliciteren van hun ideologische opties dan kon worden verwacht. De nadruk ligt op een pragmatisch reageren op problemen die zich stellen. De voorspelde trend tot radicalisering werd wat Vlaanderen betreft nauwelijks waargenomen. De cognitief innoverende functie die sommige auteurs toeschrijven aan nieuwe sociale bewegingen is wat België betreft minder uitgesproken en hierbij speelt een rol dat universiteiten en onderzoeksinstituten minder flexibel hebben ingespeeld op deze nieuwe ontwikkelingen dan in andere landen het geval was.

Nieuwe sociale bewegingen kunnen onmogelijk adequaat bestudeerd worden zonder ze te situeren in de context van een globale protestcyclus. De mogelijkheden van een bewegingsorganisatie, zowel qua rekrutering, mobilisatie als het uitoefenen van politieke invloed, blijken sterk afhankelijk van de activiteiten van het geheel van de bewegingssector. Problematisch hierbij is wel dat de dynamiek van een dergelijke protestcyclus voorlopig onverklaard blijft. In de literatuur wordt gesuggereerd (Taylor) dat vooral geïnstitutionaliseerde organisaties een belangrijke rol kunnen spelen als overbruggingsstructuur tussen twee protestcycli. Het beroep doen op deze instellingen heeft echter ook belangrijke nadelen en deze benadering gaat voorbij aan het feit dat ook informele netwerken een zeer grote bestendigheid doorheen de tijd kunnen vertonen.

Op theoretisch vlak blijkt dat een synthesische benadering op basis van vier elementen, nl. *political opportunity structure*, organisatie, ideologie en protestcyclus een adequaat beeld kan schetsen van de politieke ontwikkelingskansen van een nieuwe sociale beweging. Deze synthesische benadering, die gebaseerd is op het *political process model*, kan zowel elementen uit de *resource mobilization approach*, als uit de *new social movement*-school incorporeren.

De bestaande literatuur gaat echter te sterk uit van een Westminstermodel, en houdt onvoldoende rekening met de specifieke kenmerken van een pacificatiemodel. Deze studie laat niet toe definitieve uitspraken te doen over de in de literatuur betwiste vraag omtrent de relatie tussen een neo-corporatistisch politiek systeem en de ontwikkelingskansen van nieuwe sociale bewegingen. Veeleer lijkt sprake van een dubbel effect: de onvrede omtrent het functioneren van het politiek systeem zal zich in een dergelijk stelsel relatief gemakkelijk uiten in het ontstaan van nieuwe *challenging* groepen, maar deze groepen zullen het in een daaropvolgende fase bijzonder moeilijk hebben zich te vestigen als actoren op het maatschappelijk middenveld.

Het Belgisch politiek systeem komt uit deze studie naar voren als minder gesloten dan vaak wordt gesuggereerd. Nieuwe thema's zoals emancipatie en leefmilieu hebben zich wel degelijk een plaats veroverd op de politieke agenda. De elite blijkt inhoudelijk dermate pragmatisch dat ze zich kan aanpassen aan nieuwe evoluties in de samenleving, wat uiteraard bevorderlijk is voor de bestending van haar macht op lange termijn. Die inhoudelijke openheid vinden we echter niet terug op het vlak van de actoren, waar veeleer een politiek van selectieve uitsluiting wordt gehanteerd: oppositionele groepen die de overheersende eliteconsensus niet onderschrijven blijven systematisch buitengesloten. Dit impliceert echter dat ook de inhoudelijke innovatie relatief langzaam en weinig ingrijpend verloopt. Het aanwenden van thematische openheid, en selectieve uitsluiting op het vlak van de actoren, lijkt een dominante responsstrategie van de Belgische politieke elite ten aanzien van *challengers*.

Vanuit een *civil society* perspectief, waarbij de nadruk ligt op het belang van autonome politieke en maatschappelijke organisaties, is dit bijzonder problematisch. De vorming van autonome *public spaces*, die vorm kunnen geven aan een politieke en culturele Öffentlichkeit, wordt in deze benadering beschouwd als een belangrijk kenmerk van een democratische politieke cultuur. De ontwikkelingskansen van organisaties die niet wensen te participeren aan de politieke logica, en die de eliteconsensus niet onderschrijven, blijven echter zeer ongunstig in het Belgisch politiek systeem. We stellen vast dat oppositionele nieuwkomers nauwelijks een plaats kunnen veroveren op een gepolitiseerd maatschappelijk middenveld, dat daardoor niet de kenmerken vertoont die men er op basis van een normatieve *civil society*-benadering zou kunnen van verwachten.

Marc Hooghe